

Câteva cărți tipărite la Sibiu ce se găsesc la Muzeul Eparhial Huși*

Cristina Maria CÎMPIANU**

Abstract

Some Books printed in Sibiu which can be found at Huși Diocesan Museum

The circulation of old books on the territory of the Romanian Principalities is a quite often researched field of the history of old Romanian printed books. Unlike Transylvania, where the research on the circulation of old books was more emphasized, Moldova's research is quite limited and does not have great generalization power. Among the books kept at the Huși Diocesan Museum, there are some printed in the Sibiu printing house of the Bart family. Among the 17 specimens researched „de visu”, in this paper we will give a brief presentation of a part of them.

Keywords: *printed books, Sibiu, Huși, marginal notes, book circulation.*

Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apare la Sibiu o nouă tipografie, cea a dinastiei Bart. Alături de tipografia de la Blaj, cea a familiei Bart de la Sibiu a beneficiat de privilegii, programul editorial fiind destinat tipăririi cărților pentru românii neuniți¹. Înaintea debutului tipografic al celor din dinastia Bart, la Sibiu s-au mai tipărit cărți, începuturile tiparului la Sibiu coincid cu începutul tiparului în Transilvania. Se presupune că prima carte ar fi fost o gramatică latină (1529) scrisă de către Thomas Gemmarius din care nu s-a păstrat însă nici un exemplar. Doar două însemnări, una din secolul al XVII-lea, cealaltă din secolul al XVIII-lea, atestă existența acesteia, fără însă a menționa explicit că a fost tipărită la Sibiu. Pornind de la faptul că autorul, Thomas Gemmarius, era sibian, cartea fiind dedicată fiului judeului regal săsesc, Markus Pempflinger, ce locuia la Sibiu, se presupune că gramatica ar fi fost tipărită tot la Sibiu. Cea de-a doua tipăritură atribuită Sibiului conținea sfaturile medicale împotriva epidemiei de ciumă ale medicului Sibiului, Sebastian Pauschner. Din această tipăritură s-a păstrat

---

* Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 153770, cu titlul: “Accesibilitatea cercetărilor avansate pentru o dezvoltare economică sustenabilă - ACADEMIKA”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014 – 2020.

** Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Str. Universității 13, 720229, Suceava, România (mmcc78@yahoo.co.uk).

¹ Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale* (Cluj-Napoca: Editura Mega, 2016), 31.

doar textul ei, într-o copie din secolul al XVII-lea, din care reiese că această carte a fost editată în 1530 la Sibiu de către Lukas Trapoldner². Tot printre primii tipografi sibieni se regăsește și primul meșter din familia Barth, Johann I, ce a activat pe la anul 1687, fiind urmat de fiul său Johann al II-lea, implicat în treburile tipografiei din anul 1726³.

Prima tipăritură a lui Petru Bart pentru folosul populației neunite, în limba română cu alfabet chirilic, a fost o poruncă împărătească, *Norma, adecă rânduiala veniturilor patrahirului* din 1784. În continuare tipărește doar acte oficiale, privilegiul pe care îl obținuse pe numele său era doar pentru astfel de tipărituri nu și pentru tipărirea cărților⁴. Petru Bart primește privilegiul de tipărire a cărților românești pentru o durată de 12/13 ani, când realizează aproximativ 50 de lucrări: bucoavne, catehisme, lucrări de morală, manuale pentru dascăli, cărți populare, dar și cărți de cult, toate pentru uzul românilor neuniți⁵. Tipograful sibian devine un jucător important pe piața cărții de pe cuprinsul Principatului Transilvaniei, fiind secondat încă din anul 1797 de fiul său Ioan (Johann Andreas). Ioan Bart (1773-1832) continuă pe drumul trasat de tatăl său la Sibiu devenind unicul proprietar al tipografiei în anul 1801, la moartea tatălui său⁶. A tipărit cărți românești obținând, ca și tatăl său, și dreptul pentru tipărirea actelor oficiale. Moare în anul 1832, fiind ultimul reprezentant de parte bărbătească al dinastiei Bart. Prin căsătoria fiicei lui cu tipograful Georg Samuel von Clozius, tipografia trece în proprietatea ginerelui, devenind Tipografia Clozius ce va funcționa până în anul 1890⁷.

Cea mai veche carte tipărită la Sibiu ce se păstrează la Muzeul Eparhial Huși (în continuare MEH) este *Liturghierul*, tipărit în 1798⁸ (fig. 3), nr. inv. 4574, dimensiunile B⁹: 16,5x20x2,7 cm, O: 13,5x17,5 cm¹⁰. Exemplar provine de la parohia Sf. Dumitru Huși, îi lipsesc paginile de început, păstrându-se de la pagina doi până la pagina 336, respectiv sfârșitul cărții, potrivit descrierii din *Bibliografia Românească Veche* (în continuare BRV). Textul este tipărit cu cerneală neagră și roșie, cu caractere de două mărimi cu 24, respectiv 35 de rânduri pe pagină. Exemplarul este legat în piele de culoare maro, scoarțe din lemn, încuietorile metalice nu se mai păstrează, starea de conservare a acestuia fiind relativ bună. Se observă totuși intervențiile unei restaurări empirice: completări cu hârtie manuală și completări olografe ale textului lipsă, legătura cărții fiind refăcută, fapt ce rezultă și

² Zsolt Simon, „Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)”, *Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca*, tom. XLVI (2007), 89.

³ Ioan Chindriș et al., *Cartea românească veche*, 32.

⁴ Ioan Chindriș et al., *Cartea românească veche*, 34.

⁵ Ioan Chindriș et al., *Cartea românească veche*, 35.

⁶ Ioan Chindriș et al., *Cartea românească veche*, 35.

⁷ Ioan Chindriș et al., *Cartea românească veche*, 36.

⁸ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul II (București: Edițiunea Academiei Române, 1910), 403.

⁹ B - în cuprinsul acestei lucrări va semnifica întotdeauna blocul cărții.

¹⁰ O - în cuprinsul acestei lucrări va semnifica întotdeauna oglinda paginii.

din observarea tăierii cărții pe tranșa superioară până foarte aproape de oglinda textului.

Catavasier grecesc-românesc, Sibiu 1803¹¹. Textul este tipărit cu negru și roșu, cu 27 rânduri pe pagina plină, numerotare cu cifre arabe. Nici unul din cele trei exemplare ce se găsesc la MEH nu este complet.

Primul exemplar, nr. inv. 4777, B: 10,5x17x2 cm, O: 8x14 cm, provine de la parohia Averești. Blocul cărții este fracturat, cusătura discontinuă a permis desprinderea unor fascicule care au căpătat un aspect franjurat pe margini. Scoarțele sunt din lemn învelite în piele maro, ce prezintă lipsuri de suport pe coperta inferioară, sunt vizibile urmele încuietorilor metalice. Nu știm dacă această legătură este cea despre care se vorbește în însemnarea de la fila 2, realizată în anul 1888, certe este că a fost înlocuit cotorul din piele, probabil din cauza gradului ridicat de degradare, cu o altă bucată de piele asemănătoare.

Volumul prezintă următoarele însemnări marginale: *Să se știe de când am venit dascăl l-Averești l-anu 1851 apr. 23 Enăchi dascăl* (f. 1, cu litere chirilice).

Acest Catavasiu este al Bisericii Avereștii dăruit de răposatul dascăl Enacachi Pășcanu și legat cu cheltuiala mea la anul 1888 dechemv. 18 N. Bosiu (incert) *Huși* (f. 2).

Să se știe de când m-am hirotonesit preot în zilili preosfinții sale chir Meletii episcop Hușului în vreme moscalilor la anul 1811 noembri 12 zile (p. 187)

Să se știi de când am întrat dascăl la pl... anu 1846 septembr. 8 Enăcati Pășcan (p. 187)

Știut să fii de când au venit moscalii în Moldova în anul în (...) (p. 221)

Să să știi de cându au fostu hole(...) întru cari au muritu în orașu Eșii optu – 8 mii iara în Huși 1 mii 2 sutu iara pi la comu(...) Huși mai știi 1866 ang. Enăcachi Pășcanu Mai miculu tuturoru (p. 221).

Al doilea exemplar, nr. inv. 4778, B: 10,5x17x2 cm, O: 8,5x14,2 cm, provine de la parohia Bălteni și are o singură însemnare: *Să se știe di când s-au născut fiul meu Ion la agust 21 di zile 1899* (p. 201). Cartea este legată în piele maro cu scoarțe de lemn, blocul cărții este desprins de cotor, starea de conservare fiind mediocră (fig. 1).

Cel de-al treilea exemplar, nr. inv. 4779, B: 10,5x17x2 cm, O: 8x15 cm, provine de la parohia Oșești. Are o însemnare indescifrabilă pe forzațul superior, se păstrează de la pagina 5 până la pagina 224. Legătura este realizată din piele de culoare maro, scoarțe de lemn cu urme de încuietori metalice, starea de conservare fiind una precară.

¹¹ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul II, 445.

Fig. 1. *Catavasier gr.-rom.*, Sibiu, 1803 (nr. inv. 4778)
Muzeul Eparhial Huși

Evanghelie, Sibiu, 1806¹². În BRV¹³, autorii Ioan Bianu și Nerva Hodoș descriu cartea ca pe un in-folio de 178 foi fără ca aceștia să o fi văzut. Al. David, D. Balaur, și Dr. Gh. Bran arată în diverse studii publicate de către aceștia, întinsa răspândire a cărții pe la bisericile satelor de prin Basarabia și Maramureș. Noi putem să afirmăm că, și de cealaltă parte a Prutului, în ținutul Episcopiei Hușilor se găsesc exemplare ale acestei Evanghelii. Unul este acest exemplar incomplet de la MEH, care a putut, de altfel, fi inentificat prin compararea cu un exemplar complet ce se găsește la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui cercetat, de asemenea, *de visu* de către noi.

Exemplarul de la MEH, nr. inv. 2052, B: 22x36x2,5 cm, O: 17x30,2 cm, provine de la parohia Telejna. După cum am menționat, acesta este incomplet, începe cu o *Înștiințare* urmată de *Viața sfântului Ioan din Sofronii*, plus 268 de pagini. Lipsesc așadar pagina de titlu și ultimile pagini, până la 278 (aici apare o eroare de numerotare, de fapt sunt 276 de pagini), așa cum sunt și în exemplarul de la muzeul din Vaslui. Textul este tipărit cu cerneală neagră și roșie, pe hârtie manuală, 41 de rânduri pe pagină, textul este dispus pe 2 coloane neîncadrate. Nu se păstrează legătura cărții, cusătura este realizată pe trei binduri din sfoară. Dintr-o însemnare scrisă cu litere chirilice (p. 1-13) rezultă că *Evanghelia* a fost achiziționată de Loghin Macarie pentru biserica din Telejna spre sfârșitul anului 1816. Întrucât

¹² Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul II, 485.

¹³ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul IV (București: Edițiunea Academiei Române, 1944), 278.

aceasta este singura însemnare ce se păstrează nu știm dacă exemplarul a mai avut și alți proprietari, această achiziție având loc la 10 ani de la ieșirea cărții de sub tipar: „Această sfântă Evanghelie s-au cumpărat de Longhin Măcarii și s-au dat la bisărica di la satul Telejna unde să prăznuește hramul mai marilor voievozi Mihail și Gavril și s-au dat spre pomenire noastră și a urmașilor noștri la let 1816 noemb. 8”

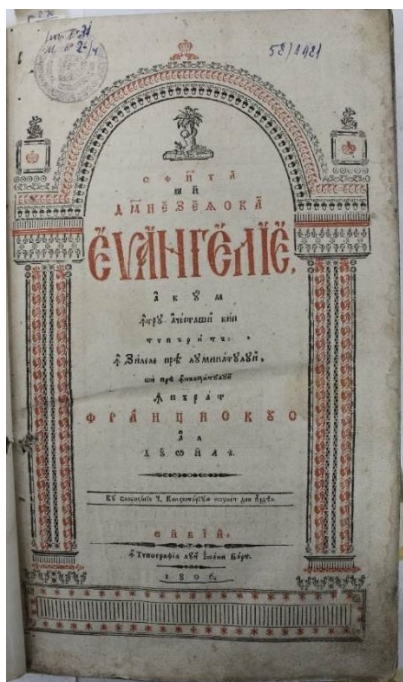

Fig. 2. *Evanghelie*, Sibiu, 1806, (nr. inv. 93) Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui

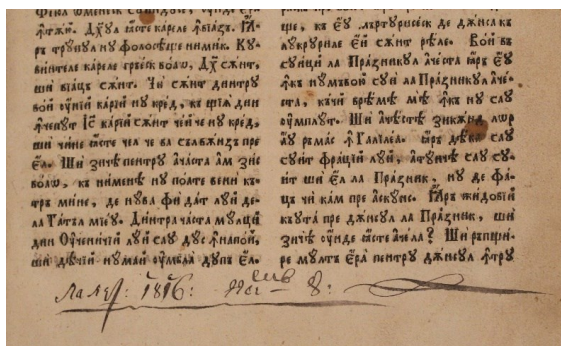

Fig. 3. *Evanghelie*, Sibiu, 1806, (nr. inv. 2052), însemnare manuscris; Muzeul Eparhial Huși

Liturghier, Sibiu, 1807¹⁴ (fig. 5). La MEH se păstrează 5 exemplare ale acestui *Liturghier*, alcătuit din 2 foi + 316 pagini, tipărit cu cerneală neagră și roșie, caractere de două dimensiuni, 25 de rânduri pe pagină pentru caracterele mari respectiv, 35 pentru cele mici.

Primul exemplar, nr. inv. 4120, B: 18x21x3 cm, O: 14x18 cm provine de la parohia Bogești, se păstrează integral, este învelit în piele de culoare maro, scoarțe din lemn, hârtie manuală, stare de conservare relativ bună. Dintr-o însemnare aflăm că aceasta a fost cumpărat la 30 iulie 1810.

¹⁴ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, Tomul IV, 126.

Al doilea exemplar, nr. inv. 4119, B: 17x20x2,7 cm, O: 14x18,5 cm, provine de la parohia Cartierul Nou Vaslui, păstrează doar coperta superioară din piele maro și scoarță din lemn, blocul cărții se păstrează de la pagina 3 până la pagina 296. Deoarece are urme ale unor restaurări empirice, iar tranșa superioară este tăiată până aproape de oglinda textului, credem că s-a făcut o nouă legare a cărții. Însemnarea pe care o găsim pe carte poate fi descifrată doar parțial din cauza uzurii funcționale: *Această sfântă Liturghie s-au cumpărato ... și am dat-o .... bisericii din sat ... ținut Vasluiului unde este hramul sfintei Adormirei a Presfintei Născătoarei de Dumnezeu care pre... la anul 1811* (fig. 4).

Al treilea exemplar, nr. inv. 4121, B: 17,5x21x2,5 cm, O 14x18,5 cm, a aparținut parohiei Epureni. Se păstrează integral, fiind legat în piele maro, scoarțe de lemn, legătura este executată pe trei binduri din sfoară, încuietorile metalice nu se mai păstrează. Deși se observă urmele unor halouri de apă, putem spune că starea de conservare a cărții este relativ bună. Nu prezintă însemnări manuscrise ce să ne ofere informații asupra circulației exemplarului.

Al patrulea exemplar, nr. inv. 4116, B: 17,5x20,5x3 cm, O 14x18,5 cm, provine de la parohia sf. Treime. Acesta este, ca și precedentul, complet, legat în piele maro cu scoarțe de lemn, păstrează de această dată încuietorile metalice și, deși găsim însemnări manuscrise, acestea, ca și în cazul de mai sus, nu pot fi descifrate datorită patinei funcționale și a stării precare de conservare a cernelii și a hârtiei (fig. 5).

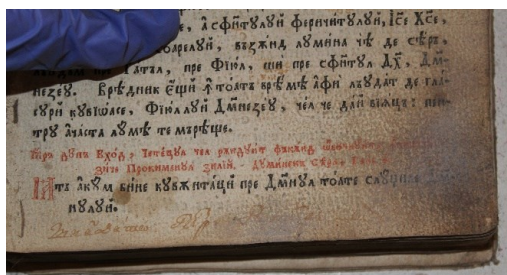

Fig. 4. *Liturghier*, Sibiu, 1807
(nr. inv. 4119)
Muzeul Eparhial Huși

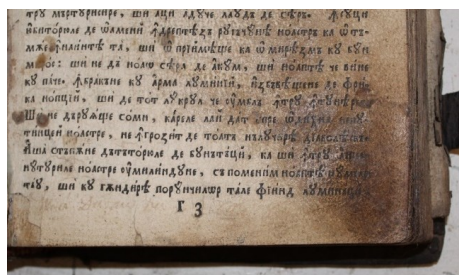

Fig. 5. *Liturghier*, Sibiu, 1807
(nr. inv. 4116)
Muzeul Eparhial Huși

Cel de al cincilea exemplar al acestui *Liturghier* ce se păstrează la MEH, nr. inv. 4118, B: 16,5x20,3x3 cm, O 14,5x17,5 cm, provine de la parohia Buda. Este un exemplar complet, cu o stare de conservare precară, copertile din piele și scoarțe de lemn sunt desprinse în partea superioară de blocul cărții, se observă de asemeni și urmele unui atac xilofagic, halouri de apă. Încuietorile cărții sunt fragilizate și au produs deteriorări ale forzațului datorită ruginii provenite de la părțile metalice. Însemnarea de pe forzațul superior ne arată că exemplarul, la anul 1852 se afla Bălești, satul de reședință al comunei Cozmești din județul Vaslui, la biserica din lemn „Adormirea Maicii Domnului”, ce datează din anul 1806. A fost legată, probabil a doua oară, la mănăstirea Curchi din Basarabia: *Această Liturghii este a*

bisăricii Sfintii Adormirii Maicii Domnului din satulu Băleștii legată de frații Moisiu Crudul din sfânta mănăstire Curchi la anul 1852 ghenarii în 20 zile.

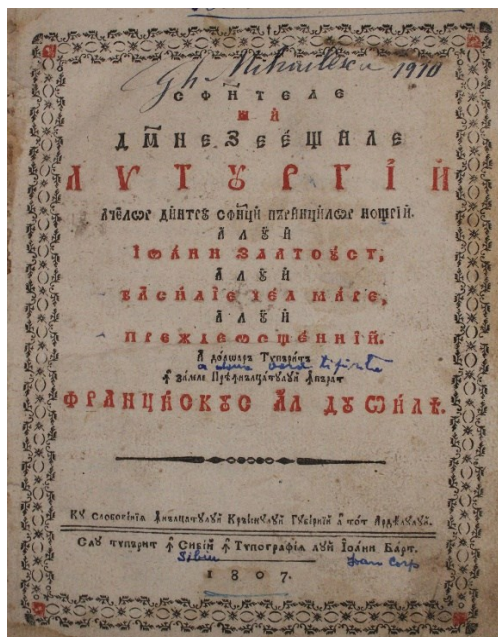

Fig. 6. *Liturghier*, Sibiu, 1807
(nr. inv. 4121)
Muzeul Eparhial Huși

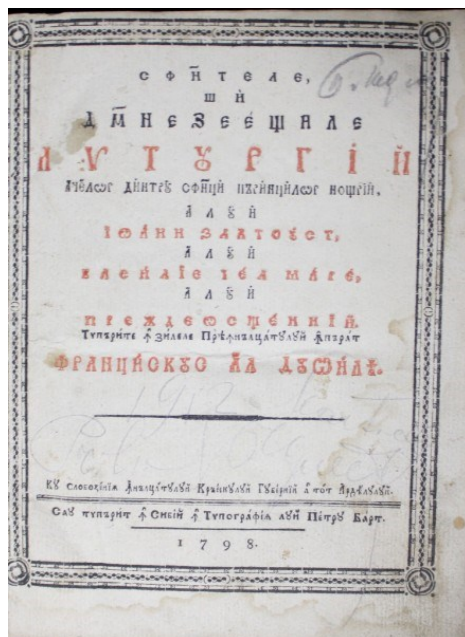

Fig. 7. *Liturghier*, Sibiu, 1798.
Sursa: <https://www.anticariat-unu.ro/sfintele-si-dumnezeiestile-liturghii-sibiu-1798-p167458>